

ОЛТИНЧИ АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ

Мавзу: Кесим ва унинг ифодаланиши.

Режа:

1. Синтактик параллелизм.
2. Эмоционал гаплар.
3. Риторик сўроқ гаплар.
4. Инверсия.
5. Эллипсис.
6. Градация.
7. Антитеза.
8. Фарқлаш.
9. Ўхшатиш.
10. Кўчимлар.
11. Метафора.
12. Метонимия.
13. Синекдоха.
14. Киноя.
15. Парафраза.
16. Муболаға ва кичрайтириш.

Назарий савол ва топшириқлар:

1. Синтактик параллелизм деганда нимани тушунаси?
2. Эмоционал гап деб нимага айтилади?
3. Риторик сўроқ гап деб нимага айтилади?
4. Инверсия деб нимага айтилади?
5. Эллипсис ҳақида маълумот беринг.
6. Градация деганда нимани тушунаси?
7. Антитеза ва оксюморон бадиий матнга нима мақсадда олиб кирилади?
8. Фарқлаш тасвирий восита сифатида қандай услубий вазифа бажаради?
9. Ўхшатиш ҳақида маълумот беринг.

Тавсия: Назарий савол ва топшириқлар талабаларнинг билимини синаб кўриш учун берилган. Улар маърузада бадиий матннинг синтактик хусусиятлари бўйича ўрганган билимларини мустақил равишда амалиётга татбиқ эта олишлари лозим. Бунинг учун ўқитувчи томонидан уларга

шароит яратилиши керак. Талабаларнинг баҳс-мунозараларда фаол иштирок этишлари учун уларнинг ҳар бир иштирокига муносабат билдиришни унутманг. Уларга савол бераётганда гўё жавобини сиз биласизу улар билмайдигандек вазиятни юзага келтирмасликка ҳаракат қилинг. Талабалар билан ўртага ташланган масалада самимий фикрлашишга ҳаракат қилинг ва уларга ҳам шуни ҳис қилдиринг. Уларнинг фикрига аҳамият бераётганингизни сезишса масалага яна-да жиддий муносабатда бўлишади.

Таҳлил учун машқ. Берилган матннинг синтактик хусусиятларини аниқланг. Матнни шакллантирувчи воситаларни аниқланг. Тема-рематик муносабат ҳақида маълумот беринг.

Оппоқ қор.

Осмонни булут қоплаган. Қор ёғяпти, оппоқ майин қор...

Кампир каравотга суяниб кўрпа қавияпти. Чол дераза олдида, букчайган, юзида кексалик хорғинлиги, бағрида сочлари жингалак, кўғирчоқдайгина қизалоқ. Қизча кафтини яхлаган ойнага босиб ташқарига талпинади. Чол уни бир олдинга, бир орқага тебратиб, хихиллаган товуш чиқаради. Кампир аҳён – аҳёнда уларга қараб кўяди. Чоли хи-хилаб куляптими, йўталяптими билмайди.

Чол кулади. Лекин кулар экан, нафаси тикилиб, йўтал тутади. Қор учқунларига тикилганича, йироқ хаёллар банд этади уни.

Осмон шундай булутли ва рутубатли эди ўшанда ҳам. Худди шундай оппоқ, майин қор ёғарди...

Чопонларининг чоки, мўйлови ва қошларига кўмир чанги урган, ёши кайтган, аммо ўзи анчайин бардам чол Нўъмонхон ота вакзалдан пойи-пиёда юриб, уйга келди. Дарвозани очиб, нимқоронғи йўллакка киргач, елкаларидаги қорни силқитиб, телпагини кўлига олиб қоқди.

Хонада ҳеч ким йўқ. Аёли фабрикада.

Нўъмонхон ота туника печь устига мис чойнакни кўйди – да, печга ўт қалади. Бир дамдан сўнг биқирлаб чой қайнади. Стол устида пиёла, чойнак, ўроғлик дастурхон. Чол чой дамлаб дастурхонни очди. Дастурхонда нон ушоқлари, ярим буханка қора нон. У ушоқларни кафтига тўплаганча, оғзига ташлаб, чойдан ҳўплаб бошлади.

Чолнинг икки ўғли бор эди! Бири ўлган, болалигидаёқ. Иккинчиси мўйлови сабза урганда жангга жўнади. Мана неча ойдирки, на хат бор, на хабар – хуллас: дом-дараксиз.

Нўъмон ота ҳозир ўғлини эслаб, хўрсиниб кўйди. Дарвозанинг тарақлаб очилганини эшитди - ю, деразадан ҳовлига кўз ташлади. Қор устига майда қадам ташлаб кўшни қиз Майрам келарди. Эшик очилиб, Майрам жун рўмол билан танғилган бошини ичкарига сукди:

- Амаки, мен келдим... унинг кўзлари чўккан, ранги ўчган ва нима учундир лаблари сезилар - сезилмас титрарди.

- Кел, қизим, - деди чол. Бу қиз унга ўғлидан ҳар гал хат келганда ўқиб берар, биргалашиб мард ўғлонни эслашарди. Анчадан бери остонага оёқ кўймаган қиз кўрингандаёқ чолнинг юраги дукиллаб бошлади: «Қанақа гап топиб келди экан?!...» Қизнинг ранги - рўйини кўрди - ю, юраги орқага тортди... Бироқ чолнинг ҳолатини ўзидан бўлак ким билибди?!

- Нима, касалмисан, қизим, рангинг... - сўради у ва гўё юрагини бешафқат панжа ғижимлай бошлади.

- Ҳа, мазам йўкроқ, - деди Майрам.

«Ёлғон гапиряпти», - ўйлади чол. - Ол, нондан ол, - деди қизга. Майрам бир бўлак нонни кўлига олиб кавшана бошлади.

- Вакзалда ишингиз тузукми, амаки? - сўради қиз ўзини зўр билан бепарволикка солиб.

- Ҳа, - ха... дуруст, - деди чол. «Ниманидир яширяпти бу қиз», - деган фикр кечди хаёлидан.

- Дадам, амакинг йигитчадай, ҳали бақувват, - дейдилар. Қувонаман шундай десалар... Қиз жилмайиб кўймоқчи эди, беихтиёр лаби қийшайди. У бошини бир силтади - да, кипригида ёш томчиси йилтиради.

- Айт, нима бўлди? - пичирлади чол нафаси ичига тушиб.

- Ҳеч нима, амакижон, ҳеч нима. Ўзим...

- Айт! - деди чол болалардай ялинган оҳангда. Унинг қуюқ қошлари кўзларини тўсиб турар, кўзлари ўт бўлиб ёнарди...

- Шундай... хат олдим, - сўз бошлади қиз бу кўзларга жавоб бермаслик мумкин эмаслигини сезиб. - Балки ёлғондир? Ишонмадим...

- Рост! - Нўъмонхон ота ички дард билан қичқирди. Унинг оғир, мўйсафид боши қуйи эгилди. Майрам дока хўллаб чолнинг пешонасига кўйди, кўлтиғидан ушлаб ўринга ётқизди. Чол печка биқинидаги кўрпада, кўзлари ярим юмук ҳолда чўзилиб ётар, нималарнидир пичирлар эди.

- Хўп, мен кетай, - деди Майрам секин. Унинг хаёли паришон, ўзи ниҳоятда гаранг эди. - Балки ёлғондир, ишонмадим. Хат ёзилган - да... ёлғондир, - ўзига -ўзи сўзларди гўё у.

Чол индамасди. Майрам эшикка йўналди. Остонада сўррайиб туриб қолди. Чолга қайрилиб қаради - да, бирдан кесагига суянганча хўнграб йиғлаб юборди. Нўъмонхон ота оғир кўзғалиб ўтирди.

- Ёлғон! - деди секин. Майрам бошини кўтариб ҳайронлик билан қаради. Худди орадан ҳеч гап ўтмагандай, жилмайиб ўтирибди чол. Атайин, сохта жилмайганини сезмади Майрам. - Қизим, биламан, ёлғон... Мениям тобим йўкроқ эди, ҳаммаси шундай. Қарабмизки, эрта - индин келади. Бу кунлар эсдан ҳам чиқиб кетади, қизим...

Майрам бошини тик кўтарди. Жун рўмолининг учи билан кўзини артиб қор устига майда қадамлар ташлаганча, ҳовлидан чиқиб кетди. Нўъмонхон ота ўрнидан туриб чопон ва этагини кийди - да, кўчага йўналди. Энди нима қилиш керак?! Кимни ўйлаш керак, кимни кутиш крак?! Йўк, йўк, йўк!

Йўлларни қалин қор босган. Катта - кичик, турли - туман излар, ўнгга, сўлга, тўғрига кетган излар... Бир бўлакчаси юрагини тимталаётган улкан аламини елкасидан улоқтирай деб югириб - елиб юрган одамлар изи...

Чол бозорни бир кур айланди. Нон магазини олдида одам кўп. Қўлтиқтаёқли ярадорлар, хотин - халаж, бола - чақа, бу ерда бир дам оғир сукунат чўкади, бир дам эса чуввос кўтарилади. Сотувчининг терлаган, озгин, рангсиз юзи узокдан бир парча тахтага ўхшаб кўринади. Унинг кўли - кўлига тегмайди.

Чопони йиртиқ, юз суяклари дағалгина бир бола у ёнга - бу ёнга ўтиб гоҳ одамларга, гоҳ магазинчига термулади. Бола нима истар экан?!

Чол бошини қуйи солиб, магазиндан узоклашди. Йўл бошида бир тўпга бириккан ва аридай ғувиллаб латта-путта сотаётган аёлларга қараб турди-да, жиғиниб уйи томон йўл олди.

Йўлда, боя магазин олдида уймалашиб юрган чопони йиртиқ болани кўрди чол. Бола тепалик тагида кўзларини юмиб, жунжикиб ўтирибди. Нўъмонхон ота унга яқинлашди:

Нега бу ерда ўтирибсан, болам?

Отам ўгай. Ҳайдади... Нон бермайди, онамни уради. Ҳайдади... Совук едим, амакижон.

Нўъмонхон отанинг қалбига босилган оғир тош устига оғирроқ тош босилди. Аммо бу алам тошлари қанчалик вазмин бўлмасин, уларни бир силтаниб, улоқтириб ташлади чол.

Юр, болам, меникига юр.

Нўъмонхон ота, бола каттагина эканлигига қарамай уни кўтарди-да, кекса елкасига миндириб уйига олиб келди. Печка биқинидаги кўрпачага ўтирғизди, дастурхон ёзди: Ол, болам, ол.

Бола совукдан музга айланган, титраётган кип-қизил қўлчаларини шошилиб нонга чўзди, қитирлатиб апил-тапил чайнай бошлади. Нўъмонхон ота даҳлизга чиқиб ўғлини телпагини олиб кирди. Боланинг бошидаги эски дўппини бир томонга улоқтирди, телпакни кийгизди. Телпак бошини кулоқларигача яширган бола унга меҳрибонлик ва хайронлик билан боқар, содда ва беғубор кўзларида бахт, қувонч порлар эди. Чол болада рўй берган бахтиёр ҳолат қаршисида ўзини ортиқ тутиб туролмади. Уни бағрига тортди-ю, кўзларидан ёш қуйилди...

Йиллар ўтди. Ўғил улғайди. Чол келинли, неварали бўлди... Йиллар ўтди!!! Бундан сўнг яна кўп марта одамлар аламларини енгиб, шодлик ва саодат топдилар...

Бундан сўнг яна кўп марта ҳароратли ер кўксига оппоқ, майин қор ёғди...(Омон Мухтор)

Тавсия: Берилган машқни бажариш учун дастлаб, гуруҳдаги иқтидорли талабалардан бирига матнни ифодали қилиб ўқитинг. Матн ва унинг муаллифи ҳақидаги талабалар билимини синаб кўриш учун вақт ажратинг. Бунинг учун қуйидагидек саволлардан фойдаланинг: *Асар муаллифи ким? Унинг яна қандай асарларини биласиз? Ушбу матннинг маънавий ва маърифий аҳамияти ҳақида қандай фикрдасиз? Мазкур матн бугунги кун нуқтаи назаридан қандай аҳамиятга эга?* Лисоний таҳлилни машқ шартига мувофиқ амалга оширинг.

Гуруҳдаги иқтидорли талабалар учун қўшимча машқ:

Таҳлил үчүн машқ. Ўрганганларингиз асосида берилган матн парчаларини таҳлил қилинг. Хиазматик конструкциялар ҳақида маълумот беринг.

- 1.Биз тирик эканмиз, руҳимиз ўлик
Биз ўлик эканмиз, руҳимиз тирик.
- 2.Айтганингнинг ҳаммасини қил
Қилганингнинг ярмини айт.
- 3.Адолат Кучга бўйсунган юрт-вайрон юрт
Куч Адолатга бўйсунган юрт-бўстон юрт.
- 4.Тарикдек савобни-тарвуздек дема,
Тарвуздек гуноҳни-тарикдек дема.
- 5.Созим – менинг овозим,
Овозим – менинг созим.
- 6.Кулиб турган одамнинг олдида йиғлама,
Йиғлаб турган одамнинг олдида кулма.
- 7.Йўқлик бир армондир,
Армон бир йўқлик.
- 8.Болаликда дунё кенгу кийим тор
Кексайганда кийим кенгу дунё тор.
- 9.Агар огоҳсен сен шоҳсен, сен,
Агар шоҳсен сен огоҳсен, сен.
- 10.Ейиш учун яшаш керак эмас,
Яшаш учун ейиш керак.
- 11.Товушларнинг рангига қаранг
Қаранг тез рангларнинг товушига.